

משרד ראש הממשלה מטפל בבקשות המועברות אליו לקבלת תמיכה מכספית עיזבונות ומעביר אותן לוועדה הציבורית בצירוף המלצות וחוות דעתו עליהן. כמו כן תומך המשרד בשתי עמותות מתקציבו.

התברר, כי המשרד לא הביא לידיעת הציבור את מדיניותו בנושא התמיכה מכספית עיזבונות ואת רשימת התחומים שהם בגדר אחריותו והוא רוצה לקדם. בכך נפגע עקרון השוויון, שכן נוצרה, לכאורה, העדפה של גופים שהמידע האמור הגיע אליהם בדרכים אחרות וידעו על האפשרות לפנות אליו בבקשה לתמיכה. עוד הועלה, שהנהלת המשרד קבעה כי יש צורך להכין מבחנים לטיפול בבקשות לתמיכה מכספית עיזבונות, אך הדבר לא נעשה.

המשרד לא הכין תכנית לקיום ביקורות בגופים הנתמכים, וכמעט שאין הוא מפקח על גופים אלה. לכן, אין בידו מידע אם הגופים הנתמכים על ידו מקיימים את פעולותיהם בהתאם לכללים שנקבעו לגופים מסוגם, ואם הכספים שהועברו אליהם אמנם משמשים למטרה שלשמה נועדו. הסכם שהמשרד חתם עם משרד רואי חשבון לביצוע בקרה כספית על גופים שקיבלו כספי תמיכה באמצעותו היה לזמן קצר בלבד, והמשרד לא נקט צעדים של ממש כדי לוודא כי הליקויים, ובהם ליקויים חמורים, שהעלו רואי החשבון בדוחות שהגישו לו אמנם תוקנו.

אף שהדבר נוגד את חוק יסודות התקציב מסר המשרד בעת סיום הביקורת, שהוא ימשיך בינתיים לתמוך ב"מועצה הלאומית להתנדבות בישראל" מתכנית נפרדת שנקבעה בתקציבו. כמו כן לא הכין המשרד מבחנים למתן התמיכה, כנדרש בחוק, אף שידע שמחובתו לעשות זאת. לדעת משרד מבקר המדינה, על המשרד להשתית את התמיכה מתקציבו על מבחנים מאושרים שיפורסמו בציבור.

שימור מפות ותצלומי אוויר

במהלך השנים יצרו גופים ממשלתיים - אזרחיים וצבאיים כאחד - אלפי מפות ותצלומי אוויר. למפות אלה חשיבות מדינית, היסטורית ועסקית, ולפי החוק יש לשמרן לצורכי מחקר, חינוך ותיעוד. לשמירת המפות יש חשיבות גם בתהליכי עיצוב גבולות הקבע של המדינה.

במהלך המאות התשע עשרה והעשרים התחוללו בארץ שינויים גיאוגרפיים ודמוגרפיים רבים, ועדות להם ניתן למצוא במפות ובתצלומי אוויר, ובשנים האחרונות גם בהדמיות לוויין. למרבית ההסכמים הבין-לאומיים שחתמה מדינת ישראל בעניין גבולותיה, החל בהסכמי שביתת הנשק מ-1949 וכלה בהסכמי השלום שחתמה עם מצרים ועם ירדן, נספחו מפות. רוב המפות שהוכנו במהלך השנים פזורות במשרדי ממשלה, ברשויות מקומיות ובאוספים ציבוריים ופרטיים שונים בארץ ומחוצה לה.

המפיקים העיקריים של מפות בישראל הם המרכז למיפוי ישראל (להלן - מפ"י) ויחידת המיפוי של חיל המודיעין, המפיצים את מוצריהם לצרכנים שונים - משרדי ממשלה, רשויות מקומיות, יחידות צה"ל ומערכת הביטחון, וכן לציבור. המקומות המיועדים על פי חיקוקים שונים לשימור המפות הם

גנזך המדינה, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון (להלן - ארכיון צה"ל) וגנזך חיל המודיעין.

במהלך שנת 1999 ובחודשים ינואר - אפריל 2000 בדק משרד מבקר המדינה את שימור המפות ותצלומי האוויר שנוצרו במהלך השנים; את האיסוף השוטף של המוצרים הקרטוגרפיים¹ המופקים בארץ; את ריכוז המידע על החומר שנאסף בעבר ונמצא בארכיונים ובאוספים ציבוריים ופרטיים. הבדיקה נעשתה בגנון המדינה (להלן - הגנון), במפ"י וביחידות מודיעין אחדות בצה"ל. בדיקות השלמה נעשו בבית הספרים הלאומי, במשרד החוץ, בארכיון צה"ל, בארכיון תצלומי האוויר של משרד חקלאות ופיתוח הכפר (להלן - משרד החקלאות) ובארכיוני המפות של החוגים לגיאוגרפיה באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת תל אביב.

הוראות בדבר חובת ההפקדה של מפות

הוראות בדבר חובת ההפקדה של מפות קבועות בכמה דברי חקיקה והנחיות. ניתן להבחין בין מפות שהן בגדר חומר מקורי ובין מפות שהן בגדר פרסומים. לפי הוראות חוק הארכיונים, התשט"ו-1955 (להלן - החוק), מפות שהן בגדר חומר מקורי המצויות ברשותו של מוסד ממוסדות המדינה, או של רשות מקומית, צריכות להיות מופקדות בגנון המדינה. מפות שהן בגדר פרסומים נקלטות בגנון המדינה לפי החלטת הממשלה (מס' 823) מספטמבר 1967. ארכיון צה"ל הוא חלק מגנון המדינה, ורואים את החומר שבו כאילו הופקד בגנון, אף שהוא אינו מועבר לגנון. מפות של צה"ל ושל מערכת הביטחון מופקדות בארכיון צה"ל או בגנון המודיעין, לפי הוראות משרד הביטחון ופקודות מטכ"ל. כמו כן יש מפות הנלוות לאמנות ולהסכמים בין-לאומיים. לפי הנחיית היועץ המשפטי לממשלה מ-1978, יש להעביר למשרד החוץ את המסמכים המקוריים של האמנות וההסכמים הבין-לאומיים, ובכלל זה את המפות הנלוות להם, ועל משרד החוץ להפקידם בגנון המדינה.

הפקדת מפות בגנון

הביקורת העלתה, שבגנון המדינה אין ולו מפה אחת מהמפות המקוריות שנספחו להסכמים שנחתמו ב-1956, לאחר מלחמת קדש, ולהסכמים שנחתמו ב-1973, לאחר מלחמת יום הכיפורים. גם המפות המקוריות שנספחו להסכמי השלום עם מצרים ועם ירדן לא הופקדו בגנון המדינה.

מספר מפות מקוריות שנוצרו בשנים שקדמו לחקיקת החוק ולהנחיות היועץ המשפטי לממשלה, כמו אלה שנספחו להסכמי שביתת הנשק שנחתמו ברודוס ב-1949, ואלה שנספחו להסכמי מפקדים² שנעשו בשנים 1949-1966 אף הן אינן נמצאות בגנון המדינה. מפות אלה לא נמצאו בגופים אליהם פנה משרד מבקר המדינה עד סיום עריכת הביקורת. לדעת משרד מבקר המדינה על כל הגופים הנוגעים בדבר לעשות כל מאמץ אפשרי כדי לברר היכן נמצאות המפות ולהפקידן בגנון.

¹ נתוני מדידות, מיקום אתרים, ציון דרכי עבירות שטח וכו' שמשמשים מוספים על גבי מפות מודפסות.
² הסכמים שנעשו בין מפקדים בשטח, אך לא בין מדינותיהם.

מפת הסכם שביתת הנשק בין ישראל לירדן מ-1949 היא המפה היחידה מבין אלה שנוצרו באותה תקופה הנמצאת בגנוז המדינה.

בגנוז המדינה נצברו כ-3,000 מפות, מרביתן מפות שהן דברי דפוס והופקדו לפי החלטת הממשלה האמורה. דבר קבלתן לא נרשם ב"ספר הנכנסות", שבו נרשם כל חומר המגיע לגנוז, הן לא נכללו בספרי המלאי, והגנו לא פרסם אותן ברשימת פרסומי הממשלה. עוד ב-1996 הודיע הגנו ליועץ המשפטי של משרד ראש הממשלה, לאוניברסיטה העברית ולמנהל מפ"י שלא רצוי להעביר לגנוז מפות שהן בגדר פרסומים, שכן לקליטתן דרושים אמצעים טכנולוגיים, תקציב וידע בתחום המיפוי, שאינם ברשותו. באפריל 2000 הודיע הגנו למשרד מבקר המדינה שהטיפול במפות המודפסות המועברות אליו לפי החלטת הממשלה אינו עומד בראש סדר העדיפויות שלו. הודעה זו עומדת בסתירה להחלטת הממשלה האמורה מ-1967.

המרכז למיפוי ישראל

מפ"י הוא יחידת סמך של משרד הבינוי והשיכון והוא מכין ומדפיס מפות לצרכיו ובעבור מזמינים שונים, ובהם מוסדות ממשלה וגופים ציבוריים ופרטיים. ראשיתו ב"מחלקת המדידות" שהוקמה ב-1920. בשנות פעילותה הכינה מחלקת המדידות מפות רבות, בעיקר מפות טופוגרפיות וקדסטריאליות (מפות המציגות בעלות על קרקע) ומפות ערים. מחלקה זו המשיכה לפעול גם לאחר הקמת המדינה ונקראה "אגף המדידות"; ב-1988 הוחלף שמה, ומאז היא נקראת "המרכז למיפוי ישראל". בארכיון היחידה כ-13,000 מפות טופוגרפיות.

1. מפ"י אינו מנהל רישום קטלוגי שממנו אפשר לדעת כמה מפות הפיק, באילו קני מידה הופקו, וכמה מהן נמצאות ברשותו. על המפות שהופקו מאז הקמת המוסד ב-1920 ועד 1990 נרשם מספר סידורי רציף, ולפיו הופקו במפ"י באותן שנים כ-5,000 מפות. ב-1990 הפסיק מפ"י את רישום המספר הסידורי על המפות, ומאחר שלא הונהג במקומו רישום אחר, אין למעשה בידי מפ"י כלי מינהלי המאפשר לעקוב אחר כל המפות שהדפיס במשך עשר השנים האחרונות ולבדוק אם השתמרו עותקים מהן במוסד עצמו או במוסדות אחרים, כגון בית הספרים הלאומי או הכנסת, ובאוספים של מוסדות המחקר האקדמיים.

2. במפ"י נאסף חומר ארכיוני רב: תיקי "תולדות המפה", ובהם מסמכים רבים שהוכנו במהלך עשיית המפות, כגון פרוטוקולים משיחות שהוחלט בהן להפיק מפות או לעדכן, תרשימים ועזרי מודיעין³ שונים שנעשה בהם שימוש במהלך הכנת מפה, וקטלוגים שלפיהם נקבעו שמות היישובים שצוינו במפה וכתיבם; ומסמכים הנוגעים לאטלס ישראל, שהוכן במתכונת של אטלס מחקרי לאומי. דרישות חוזרות ונשנות של הגנו ממפ"י להפקיד בגנוז את החומר הארכיוני שנמצא ברשותו לא נענו.

3. בביקורת הועלה שמרבית החומר שנוצר במחלקת המדידות לפני קום המדינה ולא היה בשימוש⁴, נעלם בעקבות ביעור מקיף שעשה מפ"י במתקניו בסוף שנות השמונים.

³ מפות שיחידות צה"ל מכינות לפי צורכיהן על מפות "לבנות" שמכינה יחידת המיפוי, ושמשורטטים בהן קווי אורך ורוחב ונתוני שטח.
⁴ מפות ה"קדסטר" שנעשו באותן שנים, אינן חומר ארכיוני שיש להפקידו מאחר שהן בשימוש.

באותה פעולה בוער גם החומר הארכיוני של היחידה הצבאית "שירות מיפוי וצילום", שכלל מפות ומסמכים שיצרה היחידה במלחמת השחרור. הביעור נעשה ללא קבלת אישור מגזר המדינה כנדרש בחוק, וכלי שקדמה לו הכנת רשימות של החומר המיועד לביעור. בהעדר רשימות כאלה לא ניתן לדעת מה בוער ומה עדיין מונח במחסנים כאבן שאין לה הופכין.

4. לא כל החומר שנאסף בתהליכי ייצור המפות ראוי לשימור. על פי תקנות חוק הארכיונים, הגנו רשאי לקבוע הנחיות מיוחדות לשמירת מסמכים קרטוגרפיים, ובכלל זה הנחיות בדבר תקופת שמירתם. ואולם הגנו לא קבע הנחיות כאלה, וגם מפ"י עצמו לא קבע נוהל פנימי בעניין.
5. מפקד יחידת המיפוי של חיל המודיעין מסר למשרד מבקר המדינה כי ב-1956 הורה אגף המודיעין במטה הכללי לפרק את משרד קצין המטה לוועדות הנשק ולהעביר ליחידת המיפוי את המפות המקוריות שהיו בו. מפקד יחידת המיפוי ציין, שמפות אלה נשמרו במתקנים של אגף המדידות. בשנים 1997 ו-1998 ביקשה יחידת המיפוי פעמים מספר ממנהל מפ"י להעביר אליה כמה מהמפות האמורות, מפות של גזרות לטרון-ירושלים וטול כרם, שנוצרו ונחתמו בידי מפקדים של צה"ל וצבא ירדן בשנים 1948 - 1950. כמו כן ביקשה היחידה להעביר אליה נתונים על מדידות שנעשו לשם סימון גבולות, וכן מפות ומסמכים שנוצרו במהלך עבודות שעשה אגף המדידות בעבור צה"ל בשנים 1949 - 1967. מדובר בחומר מקורי הנוגע לוועדות שביתת הנשק ישראל-ירדן, ישראל-סוריה וישראל-לבנון. היחידה ציינה, שהחומר שייך לצה"ל והוא דרוש לה כדי לתת מידע לגורמים בצה"ל העוסקים בגבולות המדינה. ואולם מנהל מפ"י לא מסר ליחידה את החומר המבוקש. בבירור שנעשה ביחידת המיפוי בראשית 2001 נמצא, שהחומר טרם הועבר אליה. שאלות שהפנה משרד מבקר המדינה למפ"י בעניין הסיבות לאי-העברת החומר לא נענו. מפ"י היה אמור להפקיד מפות אלה בגנוך, כפי שמחייב החוק, אולם הוא לא עשה זאת.
6. כאמור, החליטה הממשלה ב-1967 שכל משרדי הממשלה חייבים להפקיד בגנוך כל דבר דפוס שהם מוציאים. לפיכך על מפ"י להפקיד בגנוך שני עותקים מכל מפה שהוא מפיק. הביקורת העלתה שמפ"י אינו מעביר מפות לגנוך המדינה; לדבריו, הוא אינו עושה כן מאחר שגנו המדינה אינו אמור לטפל במפות. משרד מבקר המדינה העיר למנהל מפ"י שמחובתו למלא אחר הוראת הממשלה בעניין זה.
7. בשנים 1949 ו-1951 הכין יזם פרטי שתי סדרות של תצלומי אוויר של צפון הארץ ומרכזה והציע אותן למשרדי ממשלה ולמוסדות ציבור. עם רוכשי הסדרות נמנו משרד החקלאות, חברת מקורות ותה"ל (תכנון המים לישראל). התשלילים וזכויות היוצרים נשמרו בידי יורשיו של היזם, וניסיונות של מפ"י לרכוש אותם לא עלו יפה. בעקבות זאת העתיק מפ"י 20,000 הדפסי נייר של תצלומי אוויר שמכר היזם לפני שנים רבות למחלקה לשימור קרקע במשרד החקלאות, ואף שאין למפ"י זכויות יוצרים על ההדפסים האלה, הוא מוכר למעוניינים העתקים מהם.
8. לתצלומי האוויר חשיבות רבה לתיעוד השינויים הטופוגרפיים שחלו בארץ במהלך השנים. במפ"י יש כמיליון תצלומי אוויר, ולחלק ניכר מהם אין עותק נוסף. התצלומים עשויים מחומרים דליקים, והדבר מחייב נקיטת אמצעים מיוחדים לשמירתם. הביקורת העלתה, כי התשלילים והדפסות נייר של תצלומי האוויר נשמרים יחד במקום שרצפתו ותקרתו עשויים גם הם מחומרים דליקים; וכי אין במקום זה אמצעים מספיקים להבטחת הישרדותם של תצלומי האוויר בעת שריפה ומתקנים לשימורם בתנאי הטמפרטורה והלחות הדרושים.

יחידת המיפוי של חיל המודיעין

ביחידת המיפוי של חיל המודיעין כ-100,000 מפות, שלחלקן יותר מעותק אחד, ובס"ה כ-150,000 מפות, שהן אוסף המפות הטופוגרפיות הגדול ביותר במדינה. באוסף כ-3,000 מפות של ישראל והמזרח התיכון מסוף המאה התשע עשרה ומהמחצית הראשונה של המאה העשרים. עם מפות אלה נמנות מפות משנת 1870 ואילך שהפיקה האימפריה העות'מאנית ומפות שהפיקה מחלקת המדידות של ממשלת המנדט הבריטית, שקדמה, כאמור, למפ"י. כמו כן נמצאות באוסף מפות שהוכנו בצבא הבריטי ובארגון "ההגנה", מפות שהפיק מפ"י, מפות שנלקחו שלל במלחמות ישראל, מפות שנרכשו ומפות שהיחידה עצמה הפיקה במשך דור שלם. יותר ממחצית המפות שנמצאות באוסף היחידה נוצרו לפני שנת 1956. בשנים האחרונות נוספות לאוסף בכל שנה כ-5,000 מפות, ובהן עותק מכל מפה שהיחידה מייצרת. היחידה הכינה אמצעי איתור ממוחשבים ומנהלת רישום מעודכן של האוסף הקיים ושל המפות הנוספות בכל שנה. היחידה משמשת מרכז מידע ממלכתי לדרגים הנושאים ונותנים על גבולות הקבע של המדינה והיא מפיקה להם גרסות שונות של מפות לפי הזמנתם.

הפקדת מפות בארכיון צה"ל

1. בפקודת מטכ"ל נקבע ששימור המפות ייעשה בארכיון צה"ל או בגנזך המודיעין. מפקד היחידה הסביר שיחידת המיפוי אינה מעבירה עותקים מהמפות שהיא מפיקה לארכיון צה"ל אלא שומרת באוסף שלה, שהוא שלוחה של גנזך המודיעין, שני עותקים של כל פרסום שהיא מפיקה; עוד מסר מפקד היחידה, שבחיל המודיעין נבחנת האפשרות להקנות לאוסף זה מעמד של שלוחה של ארכיון צה"ל. משרד מבקר המדינה העיר לחיל המודיעין שמאחר שיחידת המיפוי אינה מספקת שירותי עיון לקהל הרחב, עליה להעביר לארכיון צה"ל עותקים של כל דברי הדפוס המופקים בה, כדי שבבוא העת יועמדו לעיון הציבור.
2. לדברי מפקד יחידת המיפוי, שומרים ביחידה בצורה ממוחשבת עותק מכל גרסה המופקת לצורכי הממשל ומתן על גבולות המדינה. הביקורת העלתה, כי ביחידה נשמרים העותקים הממוחשבים העדכניים, ואילו הגרסאות הקודמות שלהם אינן נשמרות, לא בעותקים ממוחשבים ולא בעותקי נייר. לדעת משרד מבקר המדינה, על יחידת המיפוי לשמר את הגרסאות השונות קודם שחל בהן שינוי בעקבות העדכון הממוחשב, ולפעול בעניין זה בהתאם לחוק ולפקודות מטכ"ל בעניין גניזה וביעור של רשומות.
3. הועלה, שהאוסף של יחידת המיפוי אינו נשמר בתנאי הלחות והטמפרטורה הדרושים לשימור חומר ארכיוני. יצוין, שב-1993 הכין ארכיון צה"ל מתקן למפות שאפשר לשמור בו מפות בתנאי הלחות והטמפרטורה הדרושים, ואולם נמצא שחלקו הגדול של המתקן אינו בשימוש מאז התקנתו. בתשובתו למשרד מבקר המדינה מאוקטובר 2000 מסר צה"ל שהיחידה לביטחון שדה בחיל המודיעין התירה ליחידת המיפוי להפקיד בארכיון צה"ל מפות מקוריות שהיא מפיקה, וכן חומר קרטוגרפי שנוצר ביחידות צה"ל.

חשיפת מפות

אוסף המפות האמור הנמצא ביחידת המיפוי אינו נחשף לאחר פרק זמן מוגדר, כנדרש בחוק, וחשיפתו אינה נעשית על פי הכללים לחשיפת מסמכי צה"ל ומערכת הביטחון, שנקבעו בחוק ובהוראות משרד הביטחון, בפקודות מטכ"ל ובנוהל ארכיון צה"ל. ביולי 2000 מסר מפקד יחידת המיפוי למשרד מבקר המדינה שביחידה נבחנת האפשרות למסור מפות מסווגות לארכיון צה"ל, לאחר קבלת אישורים מתאימים, וכי היחידה תבדוק אילו מהן ניתן לחשוף לקהל הרחב. ביחידה נמצאות כ"פיקודן סגור" מפות שנלקחו שלל, ולא ננקטו כל הליכים לבדיקתן לקראת הפקדתן

בארכיון צה"ל או חשיפתן. בתשובתו מסר צה"ל שמפות אלה הן באחריות ראש אגף התכנון בצה"ל, וכי יחידת המיפוי אינה רשאית לחשפן בשל רגישות המידע האצור בהן.

שימור מפות בפיקודי צה"ל

בפיקודים בצה"ל מכינים עוזרי מודיעין על גבי מפות שהוכנו והודפסו ביחידת המיפוי. חיל ההנדסה, למשל, מכין עליהן שרטוטים של שדות מוקשים ומפות של מתקני צה"ל, ופיקוד העורף מכין עליהן תרשימים של מתקנים חיוניים שנמצאים בתחומי ערים.

1. נמצא, שחיל המודיעין לא הנהיג נוהל שיסדיר את שימור החומר הקרטוגרפי המיוצר ביחידות המודיעין, בפיקודים ובחילות השונים, וכי היחידות אינן נוהגות לשמור חומר זה. במהלך השנים 1997-1999 פנה מפקד יחידת המיפוי פעמים אחדות אל קציני המודיעין בפיקודים ואל המפקדות של חיל האוויר, של חיל הים ושל חילות היבשה, הבהיר להם את החשיבות של שימור החומר הקרטוגרפי המופק ביחידותיהם למחקר מודיעיני, למורשת קרב ולמחקר היסטורי, והורה להם להעביר ליחידת המיפוי שני עותקים מכל גיליון ומכל תיק שהוכן בהם או הודפס בעבורם. לדברי מפקד היחידה, היענות הגופים האמורים היתה קטנה מאוד.

2. בבדיקה שנעשתה במחסן המפות בפיקוד המרכז נמצאו כמויות גדולות של מפות, שרבות מהן יצאו מכלל שימוש; תשלילים ותצלומי אוויר שעשו חיל האוויר ופיקוד המרכז; ותיקים של מפות ומסמכים שבהם תיאורי שטח. הביקורת העלתה שאוסף המפות אינו רשום כנדרש ואינו מוחזק במתקנים ראויים. עוד הועלה, כי ב-1986 הורה קצין המודיעין הפיקודי להשמיד מפות שהיו במחסני היחידה ושאין עוד בתוקף, וכי עותקים מאותן מפות לא הועברו לשמירה כנדרש בפקודות מטכ"ל. ב-1998 הנהיג פיקוד המרכז נוהל לשימור חומר קרטוגרפי שהוא מייצר, ולפיו לאחר פרסום מהדורה חדשה יש לשמור דוגמאות מהמהדורה הקודמת.

בפיקוד הצפון אין שומרים מהדורות קודמות של מפות. במאי 2000 מסר פיקוד הצפון למשרד מבקר המדינה כי הוא מנהל את אוסף המפות שלו ב"מאגר גיאוגרפי ממוחשב", וכי עדכון המפות גורם למחיקת המהדורות הקודמות שלהן. פיקוד הדרום מסר שהוא מבער את המפות שאינן דרושות לו. בפיקוד הצפון ובפיקוד הדרום אין נוהגים להעביר עותקים של מפות ממהדורות ישנות המיועדות להשמדה אף לא לאחד מהארכיונים של מערכת הביטחון.

בעקבות הביקורת הודיע צה"ל באוקטובר 2000 למשרד מבקר המדינה שקצין המודיעין הראשי הורה ליחידת המיפוי להכין עד סוף שנת 2000 נוהל שיחייב את כל יחידות צה"ל לשמור עותקים מכל החומר הקרטוגרפי שהם מפיקים; עוד הודיע צה"ל, שנקבע כי עד להנהגת הנוהל יועבר ליחידת המיפוי כל עזר מיפוי המודפס בפיקוד, וחמישה עותקים נוספים יישמרו בארכיון הפיקוד; כמו כן הוחלט לרשום את כל החומר שנמצא בארכיון ולגבש תכנית לטיפול בחומר הקרטוגרפי שנמצא בו. אשר לחשיפה - היחידה תבדוק אילו מפות ניתן לחשוף לעיון הציבור, והעיון במפות ייעשה בארכיון צה"ל.

שימור תצלומי אוויר בחיל האוויר

1. בצה"ל נעשים צילומי אוויר מאז הקמת המדינה. לחלק מהתצלומים ערך היסטורי רב, שכן הם עשויים לסייע בתיעודם של קרבות, מבצעים, תרגילים של צה"ל, מלחמות ישראל, והתפתחויות בזירת המזרח התיכון, וכן באיתור נעדרים. בחיל האוויר יש כ-35,000 סרטי תשלילים של תצלומי אוויר (להלן - סרטים); כל סרט הוא מקורי (יחיד), וכלולים בו כמה מאות תצלומים. הטיפול בסרטים ובשימורם הוא באחריות יחידת שירותים טכניים למודיעין שבחיל האוויר (להלן - יחידת

שט"ל). מהתשלילים מכינים עותקי עבודה, ואלה מועברים ליחידות צה"ל או משמשים את היחידה לביצוע משימותיה.

2. בביקורת הועלה כי במשך עשרות שנים לא נשמרו הסרטים כראוי. עקב כך נשרף חלק ניכר מהם, וחלקם הולך ומתבלה בשל תחזוקה לקויה. עוד ב-1994 דיווחו מפקד יחידת שט"ל והממונה על ארכיון צה"ל, כי סרטים שצולמו 10 - 20 שנים קודם לכן מוחזקים במתקנים לא ראויים, ללא אוורור ובקרת טמפרטורה; וכי חלקם נמצאים בתהליך השחתה. בסיוור שעשה משרד מבקר המדינה בסוף 1999 נמצא שהסרטים עדיין מוחזקים בתנאים ירודים.

3. הביקורת העלתה, שענף התגוננות בחיל האוויר המליץ בסוף 1995 להתקין מערכות התרעה וכיבוי אש בשלושת המתקנים שבהם מאוחסנים הסרטים, אך חיל האוויר התקין את הציוור רק באחד מהם.

4. ב-1977 פרצה שריפה באחד המתקנים שבהם נשמרים הסרטים של יחידת שט"ל וכליתה את הסרטים שצילם חיל האוויר בשנותיה הראשונות של המדינה, ובהם כל הסרטים שצולמו במלחמת העצמאות, במלחמת סיני, ומרבית הסרטים שצולמו במלחמת ששת הימים ואחריה⁵, עד 1969.

5. ביחידה לא השתמרו כרטסות ורשימות מלאי, וגם לא שמות האזורים שצולמו או נתונים אחרים שבעזרתם היה אפשר לדעת אילו סרטים אבדו. חלק מהמידע שאבד בשריפה היה אפשר לשחזר באמצעות תצלומי אוויר ועותקי עבודה שסיפקה שט"ל לחיל המודיעין וליחידות צה"ל אחרות, או באמצעות עותקים שנותרו ביחידה עצמה ושימשו להכנת מפות. ואולם נמצא, כי לא נעשה שימוש בחומר זה לשחזור המידע האבוד, וכי יחידת שט"ל עצמה ביערה לאחר השריפה עותקים שהיו ברשותה ויכלו לשמש למטרה זו.

6. משרד מבקר המדינה ביקש מחיל האוויר ומארכיון צה"ל למסור לו אילו פעולות נקט צה"ל בעקבות השריפה, האם הוקמה ועדה לבדיקת נסיבותיה, ואם כן - מה היו מסקנותיה. עד מועד סיום הביקורת לא נמסרו למשרד הנתונים האמורים.

נמצא, שחיל האוויר עדיין אינו מכין ואינו שומר עותקים של הסרטים כדי להבטיח שהמידע האצור בסרטים חשובים לא יאבד, אם יינזקו מסיבה כלשהי. לדעת משרד מבקר המדינה, יש גם לדאוג שיישמר במתקן צה"ל נוסף, כגון ארכיון צה"ל, העתק הרישום של מלאי הסרטים.

7. באחד ממתקני היחידה נמצאים מאות סרטי ירי המתעדים הפלות מטוסים, ואלפים רבים של סרטים ותצלומים בנושאי הדרכה ומאירועים שונים של חיל האוויר. סרטים ותצלומים אלה הם חומר ארכיוני שעל פי פקודות מטכ"ל יש להפקידו בארכיון צה"ל. בביקורת הועלה שהחומר לא הופקד, והוא מאוחסן באותם תנאים לא ראויים שבהם מאוחסנים סרטי התשלילים של תצלומי האוויר; עוד הועלה, שהיחידה אינה מפקידה בארכיון את עזרי המודיעין ואת המפות המקוריות שהיא מפיקה, וכי היא מבערת את מהדורות המפות הלא-מעודכנות בלי לשמור עותקים מהן לפני ביעורן.

ב-1994 הודיעה הנהלת ארכיון צה"ל לחיל האוויר כי הארכיון יקלוט את סרטי הצילום שברשות שט"ל, בתנאי שחיל האוויר יעביר לו מיליון ש"ח למימון מתקני אחסון בעבורם. החיל סירב לעשות זאת, בטענה שעל הארכיון לממן מתקניו הוא את התקנת אמצעי האחסון הדרושים לקליטת הסרטים, והארכיון סירב לקלוט את הסרטים.

⁵ משתי סדרות הצילום העיקריות, שכללו כ-1,600 סרטים, שרדו 137 בלבד.

יצוין שבמשך שנים התריע הוא עצמו כי בשל אחסון הסרטים בתנאים לא ראויים יש חשש שחומר ארכיוני חשוב ביותר יאבד. לדעת משרד מבקר המדינה, יש לראות בחומרה את העמדה שנקט הארכיון בכל הנוגע לאחסון הסרטים. משרד מבקר המדינה העיר להנהלת הארכיון שעמדה זו אינה עולה בקנה אחד עם הוראות החוק ופקודות מטכ"ל. על מערכת הביטחון להבטיח שחומר בעל ערך יישמר בארכיון צה"ל, כפי שנקבע בפקודות מטכ"ל.

הביקורת העלתה ליקויים חמורים בתחזוקת החומר הארכיוני במשרדי ממשלה ובצה"ל. כמה מהגופים המפיקים מפות ותצלומי אוויר, בעיקר יחידות בחיל האוויר ובחיל המודיעין, אינם שומרים עליהם כראוי ולא הפיקו לקחים מאירועים שאבד בהם חומר רב ערך. כל אלה תרמו לאבדן מפות ותצלומי אוויר חשובים, ויש חשש שחומר קרטוגרפי חשוב נוסף יאבד.

כדי שיהיה אפשר לחקור כראוי את מלחמות ישראל, אירועים ביטחוניים רחבי היקף ותרגילים צבאיים, יש לאסוף את כל החומר הארכיוני שנוצר בהם, ולרכזו בארכיון צה"ל. בביקורת הועלה, שיחידות של צה"ל לא גילו נכונות למיין את המפות ותצלומי האוויר שברשותן ולהעבירם לארכיון צה"ל, ורבות מהן ממשיכות להחזיק בהם ללא הצדקה. חלק מהמפות ותצלומי האוויר שביחידות הועברו לגנוץ של חיל המודיעין, אך לא נקבעו נהלים ומועדים להעברתם משם לארכיון צה"ל.

גופים במערכת הביטחון, ובפרט יחידות חיל המודיעין של צה"ל, עדיין אינם מודעים לכך שהמסמכים שברשותם שייכים לכלל, ומחובתם לחשוף אותם לאחר שפג הצורך לשמור על סודיותם. לדעת מבקר המדינה, המשך ההחזקה של המסמכים ביחידות עלול למנוע מהציבור את זכות העיון במפות הקבועה בחוק ולפגוע במחקר ההיסטורי.